

อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก

นายบุญชอบ เรืองทรัพย์

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

แผนกวิชาภาษาตะวันออก

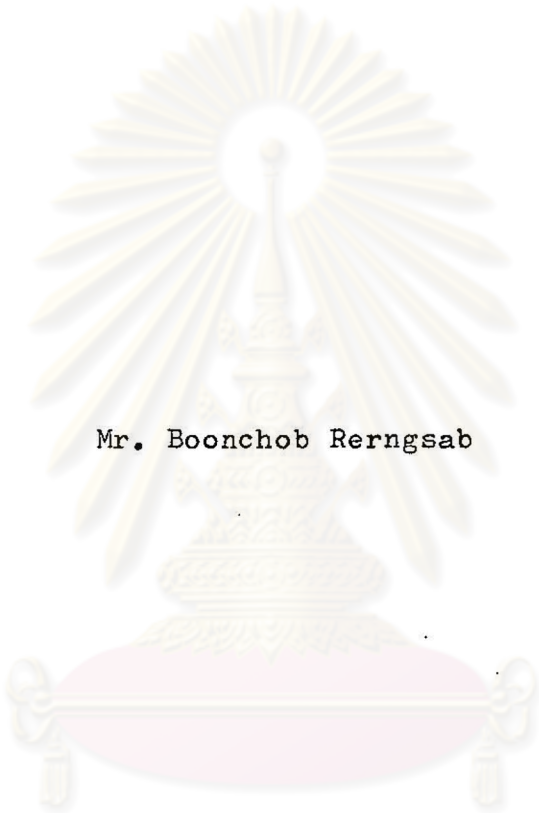
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2520

I16015356

๒

SIMILES IN THE PALI CANON

Mr. Boonchob Rerngsab

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

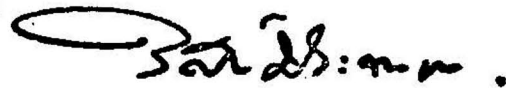
Department of Eastern Languages

Graduate School

Chulalongkorn University

1977

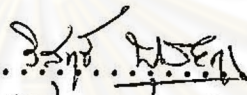
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ)

คณบดี

คณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์

 ประธานกรรมการ
(อาจารย์ชนพิเศษ, วิสุทธิ์ บุญกุล)

 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรานี พาพานิช)

 กรรมการ
(อาจารย์ นาวาอากาศเอกพิเศษ แยม ประพัฒน์ทอง)

อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย

อาจารย์ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง

อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก

โดย

นายบุญชอบ เรืองทรัพย์

แผนกวิชา

ภาษาตะวันออก

หัวข้อวิทยานิพนธ์ อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก
ชื่อ นายบุญชอบ เริงทรัพย์
แผนกวิชา ภาษาตะวันออก
ปีการศึกษา 2519

บทคัดย่อ

อุปมา อุปไมย เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เข้าใจได้ง่าย โดยเฉพาะในการสอนทางศาสนา สำหรับในพระพุทธศาสนา แหล่งของอุปมาที่ใหญ่และสำคัญยิ่ง คือพระไตรปิฎก คำอุปมาดังกล่าว มีมากหลายชนิดแตกต่างกันไป แต่ไม่เคยมีการรวบรวมกันไว้ให้เป็นหลักฐานในที่แห่งเดียวกัน โดยเหตุนี้ จึงได้นำมารวบรวมไว้เพื่อความสะดวกและประโยชน์ของผู้ที่ประสงค์จะศึกษา อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นประเภทการวิจัยข้อมูลจากเอกสาร เอกสารสำคัญและใช้เป็นหลัก คือ พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ 45 เล่ม โดยการค้นคว้าและประมวลเอาข้ออุปมาที่มีอยู่ทั้งหมด นำมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ และจากนั้น โดยอาศัยคำอุปมาเหล่านั้น นำมาวิเคราะห์ในคานอักษรสาสตร์ คานวิชาการศึกษา คานประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม ของชาวอินเดียนสมัยพุทธกาล และคานสาธารณธรรม

การวิเคราะห์ในคานอักษรสาสตร์ ในเรื่องของการใช้อุปมา แสดงให้เห็นว่า มีการใช้คำอุปมา 4 แบบ คือ ใช้อุปมาก่อน และอุปไมยทีหลัง ใช้อุปไมยก่อน และอุปมาทีหลัง ใช้อุปมาล้อมอุปไมย และใช้อุปไมยล้อมอุปมา การจะเลือกใช้แบบใดนั้นย่อมแล้วแต่ความเหมาะสมของเวลา โอกาส และผู้ฟัง

การวิเคราะห์ในคานการศึกษาในเรื่องพุทธวิธีการสอน ได้แสดงให้เห็นว่า ในสมัยพุทธกาล มีวิธีการให้การศึกษาที่ทันสมัย เพราะมีการพิจารณาถึงความพร้อมของผู้เรียน

กำหนดขอบเขตของเนื้อหาวิชาที่สอน คำคัมเนื้อหาวิชา กำหนดวิธีการสอนและการใช้อุปกรณ์
การสอน

การวิเคราะห์ในคานประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่า มี
การตั้งถิ่นฐานที่มีความเป็นระเบียบ มีการบริหารการปกครองที่ดีและเป็นแบบแผน ความ
สัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว ระหว่างครอบครัวกับสังคมภายนอก ดำเนินไปบนพื้นฐาน
ของหน้าที่และความรับผิดชอบ ความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไป การประกอบอาชีพ ขึ้นอยู่กับวาระ
ที่ตนสังกัดอยู่ และสภาพของสิ่งแวดล้อมทางสังคมด้วย

การวิเคราะห์คานสาธารณสุข แสดงให้เห็นถึงความนิยมและวิธีการใช้อุปมา
ต่างชนิด เพื่ออธิบายถึงคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกันของอุปมาเพียงชนิดเดียว และยังแสดงให้เห็น
ถึงอิทธิพลของสำนวนอุปมาภาษาบาลีที่มีต่อสำนวนอุปมาภาษาไทยบางส่วนด้วย.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1

THESIS TITLE : Similes in the Pali Canon.
NAME : Mr. Boonchob Rerngsab.
DEPARTMENT : Eastern Languages.
ACADEMIC YEAR : 1976

ABSTRACT

Similes are of vital importance in explaining what is abstract, particularly in elucidation of religious doctrines. In Pali Buddhism, the Tipitaka makes up the main source of similes, which are found scattered throughout in abundance and in great varieties. Until now no proper treatment of them has been made. This thesis is, in the first place, a collection of these similes, of which a critical study is attempted for the sake of those interested.

The thesis is the out-come of the writer's documentary research. The main source of reference is the 45 volumes of the Siamese edition of the Tipitaka. A careful search is made to draw out all the similes found in the source, after which they are assorted and classified. An analysis is then made in various angles, namely: the literary, educational, and historical-socio-cultural.

From the literary point of view, the analysis is made to determine to privalent modes of application of similes. In this

research, there are 4 modes of application i.e., the object of the similes preceding the subject, the object following the subject, the object is repeated before and after the subject, and the subject is repeated before and after the object. The choice of the mode of employment depends on the time, place and the listeners in question. The study of the topic has shown that there is a well-established educational system even in the time of the Buddha. Attention is paid in the readiness of the students, the scope of the subject to be taught, the logical order of contents, the teaching method and the employment of other supplementary equipment. From the historical-socio-cultural point of view, the analysis touches upon the settlement, the order, the administration of the population at the time. Remarks are also given in the relationship of the members of the same family and that of the family with social units outside, which presupposes the sense of responsibility based on individual and social duties as a whole. Mention is also made of occupations which depend upon the caste and other environmental factors in the society to which one belongs.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กติกกรรมการประกาศ

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ ได้รับความกรุณาอนุเคราะห์เป็นอย่างมาก จากท่านผู้ทรงคุณวุฒิในแขนงวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนรู้สึกทราบบังในพระคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอประกาศนามท่านไว้ เพื่อเป็นการแสดงความขอบพระคุณ ณ ที่นี้

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต ป.ช.๑, พธ.บ.) รองเลขาธิการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุณาแนะนำหัวข้อวิทยานิพนธ์ ให้แนวทางการค้นคว้า และชี้แนะข้อมูลต่าง ๆ

พระวิสุทธีสมโพธิ (สมบูรณ์ สมบุษโย ป.ช.๗, พธ.บ.) ผู้ช่วยเลขาธิการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ความอนุเคราะห์ชี้แจงถึงที่มาของข้อมูล ให้ความสะดวกในการค้นคว้าและพิมพ์เอกสาร

พระภิกษุผู้เป็นเจ้าหน้าที่กองวิชาธิการ และกองหอสมุดกลาง แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ความสะดวกในการใช้เอกสาร และให้พิมพ์เอกสาร ตลอดจนการใช้เครื่องมือในการทำวิทยานิพนธ์

อาจารย์ชั้นพิเศษ วิสุทธ์ บุญกุล หัวหน้าแผนกภาษาตะวันออก กรุณาให้คำแนะนำ วิธีการเขียน ชี้แนะแหล่งข้อมูล ช่วยตรวจสอบความถูกต้อง และกรุณาอธิบายข้อมูลบางประการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรีภาณี สุพานิช กรุณาให้คำแนะนำ ให้แนวทางและวิธีการ เขียนวิทยานิพนธ์ ชี้แนะแหล่งที่มาของข้อมูล สอบถามความก้าวหน้าของการทำวิทยานิพนธ์ เสมอมา

อาจารย์ นาวาอากาศเอกพิเศษ แยม ประพัฒน์ทอง ให้ความสนับสนุนและกำลังใจเป็นอย่างดียิ่ง ให้ความคิดเห็น คำแนะนำ ชี้แหล่งที่มาของข้อมูล มอบเอกสารที่เกี่ยวข้องให้คนคว้า ช่วยอธิบายข้อข้องใจ และเป็นที่ปรึกษาตลอดระยะเวลาที่ทำวิทยานิพนธ์

อาจารย์ ฐานิสร์ ชาติพงศ์ อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย ได้เสียสละเป็น
 อย่างมากทั้งในทานเวลา ทานความคิด ในการตรวจทานวิทยานิพนธ์ ติดตามและเอาใจ-
 ใส่เป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาที่ทำ

นอกจากท่านดังกล่าวมาแล้ว พ่อ เชื้อ เรืองทรัพย์ แม่ พิศ เรืองทรัพย์
 และพี่ พระโพธิ์วรญาณ (บุญสง ญาณคุุโต ป.ช. 8) ก็ล้วนมีส่วนสำคัญยิ่งที่ไ้ทั้งกำลังกาย
 กำลังใจ จนสามารถเขียนวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ แม้ว่า พ่อ แม่ จะไม่ทันมีโอกาสเห็น
 ผลงานชิ้นนี้ก็ตาม แต่ก็เชื่อว่าความสำเร็จของลูกย่อมเป็นความพอใจของท่านทั้งสอง
 และยิ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อท่านได้ประการหนึ่งด้วย
 ประการสุดท้าย ขอขอบคุณ คุณจิตรา เรืองทรัพย์ ผู้เป็นภรรยาที่ได้ให้กำลังใจ อีกทั้งมี
 ความอดทน เป็นเลิศตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการทำวิทยานิพนธ์.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ช
วิธีใช้และวิธีอ่านคำย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้	ฎ
บทที่	
1. บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา	1
1.2 การสำรวจการวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้กระทำมาแล้ว	2
1.3 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	2
1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	2
1.5 วิธีดำเนินการค้นคว้าวิจัย	3
2. อุปมาในอสังกาศศาสตร์ภาษาบาลี	4
2.1 ลักษณะทั่วไปของอุปมา	4
2.2 อุปมาก็คืออะไร	4
2.3 ประเภทของอุปมา	6
2.4 ความสำคัญของอุปมา	9
2.5 ความบกพร่องของอุปมา	11

3.	อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก	13
3.1	ลักษณะทั่วไปของพระไตรปิฎก	13
3.2	อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก	16
3.2.1	เครื่องประดับ	17
3.2.2	ชื่อเฉพาะ	18
3.2.3	คนตรี	21
3.2.4	ธรรมชาติ	22
3.2.5	บุคคล	38
3.2.6	ปกิณฑกะ	54
3.2.7	ปัจจัย 4	61
3.2.8	พืชและส่วนของพืช	64
3.2.9	ยานพาหนะ และส่วนประกอบของยานพาหนะ	81
3.2.10	แร่	85
3.2.11	โรคคาพาธ	88
3.2.12	วัตถุเครื่องใช้	89
3.2.13	ศีลศรารุช	95
3.2.14	สัตว์	98
3.2.15	อมนุษย์	118
3.2.16	อวัยวะ	121
3.2.17	อาการนาม	127
3.2.18	อาชีพ	129

4.	วิเคราะห์คำอุปมา	141
4.1	วิเคราะห์คานอักษรศาสตร์	141
4.2	วิเคราะห์คานการศึกษาเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน	151
4.3	วิเคราะห์คานประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม	161
4.4	วิเคราะห์คานสาธารณสุข	203
5.	สรุปการวิจัยและเสนอแนะ	210
	บรรณานุกรม	215
	ประวัติการศึกษา	218

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีใช้คำย่อ

เฉพาะที่มาในพระไตรปิฎก หมายถึงเอาพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ
ชุด 45 เล่ม การอ้างอิงระบบ

(เล่ม)/(ขอ)/(หน้า)

ตัวอย่าง ม.อ. 14/94/67 มชุนิมิกาย อภิวิปัสสนาสก พระไตรปิฎก เล่มที่
14 ข้อที่ 94 หน้าที่ 67

การอ้างอิงที่มาโดยระบบนี้ ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการจะค้นคว้า
พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย 25 พุทธศตวรรษ สามารถใช้ร่วมกันได้ โดยเฉพาะฉบับ
ที่กรมการศาสนาจัดพิมพ์ใหม่มี 45 เล่ม เล่มและข้อตรงกัน ใช้ร่วมกันได้ จะแตกต่าง
กันเฉพาะหน้าเท่านั้น.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีอ่านอักษรย่อ

เรียงตามอักษรวิธีของภาษามาลี

อง. อฎฎก.	องคฺตุตฺรนิกาย	อฎฎกนิပါတ
อง. เอก.	องคฺตุตฺรนิกาย	เอกนิပါတ
อง. เอกาทสก.	องคฺตุตฺรนิกาย	เอกาทสกนิပါတ
อง. จตุกก.	องคฺตุตฺรนิกาย	จตุกกนิပါတ
อง. ฉกก.	องคฺตุตฺรนิกาย	ฉกกนิပါတ
อง. ติก.	องคฺตุตฺรนิกาย	ติกนิပါတ
อง. ทสก.	องคฺตุตฺรนิกาย	ทสกนิပါတ
อง. หุก.	องคฺตุตฺรนิกาย	หุกนิပါတ
อง. นวก.	องคฺตุตฺรนิกาย	นวกนิပါတ
อง. ปญจก.	องคฺตุตฺรนิกาย	ปญจกนิပါတ
อง. สตุตก.	องคฺตุตฺรนิกาย	สตุตกนิပါတ
อภ. ก.	อภิชฺมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภ. ขา.	อภิชฺมฺมปิฎก	ภาสุกถา
อภ. ป.	อภิชฺมฺมปิฎก	ปฏฐาน
อภ. ปุ.	อภิชฺมฺมปิฎก	ปคฺคตปฏฐุตฺติ
อภ. ยมก.	อภิชฺมฺมปิฎก	ยมก.
อภ. วิ.	อภิชฺมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ส.	อภิชฺมฺมปิฎก	ชฺมฺมสงฺคณี
ช. อป.	ชฺมฺมทฺนิกาย	อปทาน
ช. อิติ.	ชฺมฺมทฺนิกาย	อิติวุตฺตก

ช. อ.	ชุตตนิคทาย	อุทาน
ช. ข.	ชุตตนิคทาย	ชุตตนิคทาย
ช. จริยา.	ชุตตนิคทาย	จริยาภิฎก
ช. จ.	ชุตตนิคทาย	จุนิเทศ
ช. ชา.	ชุตตนิคทาย	ชาตก
ช. เถร.	ชุตตนิคทาย	เถรคาถา
ช. เถรี.	ชุตตนิคทาย	เถรีคาถา
ช. ฐ.	ชุตตนิคทาย	ธมมปท
ช. ปฎิ.	ชุตตนิคทาย	ปฎิสมภิหามคค
ช. เปต.	ชุตตนิคทาย	เปตวตถุ
ช. พุทธ.	ชุตตนิคทาย	พุทธวัส
ช. น.	ชุตตนิคทาย	มหานิเทศ
ช. วิมาน.	ชุตตนิคทาย	วิมานวตถุ
ช. ฐ.	ชุตตนิคทาย	สตุตนิปาท
ท. ปา.	ทีฆนิคทาย	ปาฎิกวคค
ท. ม.	ทีฆนิคทาย	มหาวคค
ท. ล.	ทีฆนิคทาย	ลิลกชนชวคค
ม. อ.	มชุตนิคทาย	อุปริปถุชสาสก
ม. ม.	มชุตนิคทาย	มชุตนิปถุชสาสก
ม. ม.	มชุตนิคทาย	มชุตนิปถุชสาสก

วิ. จุฬ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ปรินวาร.	วินยปิฎก	ปรินวารวคฺค
วิ. ภิกขุขณิ.	วินยปิฎก	ภิกขุขณิวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค, มหาวิภงฺค

ส. ข.	สํยตุตฺตนิทาย	ขเขวารวคฺค
ส. นิ.	สํยตุตฺตนิทาย	นิทานวคฺค
ส. ม.	สํยตุตฺตนิทาย	มหาววารวคฺค
ส. ส.	สํยตุตฺตนิทาย	สคคาถวคฺค
ส. สห.	สํยตุตฺตนิทาย	สหายตทวคฺค

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย